Πολιτικές και οικονομικές ιδέες στην εποχή της περεστρόικα

Εισαγωγή (Φορέας σημεία αναφοράς)

Ηγεμονικός πόλος στις ιδεολογικές σχέσεις την εποχή που μας ενδιαφέρει εξακολουθεί να είναι τό ΚΚΣΕ και πιο συγκεκριμένα, η μεταρρυθμιστική πτέρυγα του κόμματος.

Η κύρια αντίθεση στην Ρωσία ήταν ανάμεσα στη γραφειοκρατία και το λαό. Ο λαός, ως παραγωγική μάζα ανικανοποίητη από τις παραγωγικές σχέσεις και ως εργατική τάξη πολιτικά καταπιεσμένη αντιδρά κυρίως με τη λεγόμενη παθητική αντίσταση, παρότι η περίοδος σημαδεύεται από μεγάλες απεργίες όπως αυτή των ανθρακωρύχων. Η πολιτική αντίθεση αρχίζει καί κείνη να μορφοποιείται αρχίζοντας με ανταγραφειοκρατικές θεωρητικές επεξεργασίες (π.χ. Καγκαρλίσκι) αλλά παραμένει εμβρυακή καί δεν θα παίξει αποφασιστικό ρόλο στις εξελίξεις.

Η κυρίαρχη ιδεολογία αποσιωπά πλήρως την βασική αντίθεση. Στο κοινωνικό όλον έτσι όπως παρουσιάζεται δεν υπάρχει παρά η διαδικασία ενοποίησης, που γίνεται από το πολιτικό μονοπώλιο του Κόμματος (πολιτικό επίπεδο) και το Σχέδιο (οικονομικό επίπεδο).

Μ' αυτήν την έννοια ισχύει ο ορισμός της ιδεολογίας ως γενικευτική συνεκδοχή. Το μέρος παρουσιάζεται ως «όλον». Η «νέα σκέψη» της μεταρρυθμιστικής γραφειοκρατίας προβάλλεται ως τέκνο της γενικής ανάγκης και υπηρέτρια του γενικού συμφέροντος. Στην πραγματικότητα,όπως θα δούμε, εξυπηρετεί τις ιδιαίτερες επιδιώξεις της γραφειοκρατικής αυτής ομάδας. (Το πέρασμα από το «πολιτικό μονοπώλιο» του κόμματος σε μια ταξική ανασυγκρότηση στη βάση της αγοράς που θα εξασφαλίζει και πάλι μια κυρίαρχη θέση στην οικονομία). Απέναντι σε αυτό το κοινωνικό όλον που υποτίθεται ότι εκπροσωπεί, η γραφειοκρατία θέτει το άτομο-πολίτη και τό άτομο-εργάτη (σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο αντιστοίχως).

Η σχέση του ατόμου με την κυρίαρχη ιδεολογία εκφράζεται από τη λεγόμενη «θέση ζωής» (γιζνέναγια ποζίτσιγια, βλ. Μάρκιν 1989 σ.12, 13). Βαθμολογείται ως δημιουργική, ενεργητική, θετικά παθητική, αρνητικά παθητική και τέλος αρνητι-

---

Ο Γιάννης Οικονόμου είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Montpellier- III.

«Хорошо, хорошо, мы просто хотели знать, что ты думаешь о том, что Ирландия и Англия — это одно и то же. Ты ведь не можешь отрицать, что они — часть одной и той же страны?»

Пэдди пожал плечами. «Если вам так нравится думать, что Ирландия и Англия — это одно и то же, то, пожалуйста, думайте. Но я не думаю, что они одно и то же. Я думаю, что они совершенно разные страны, с разными людьми, разными культурами, разными языками, разными историями, разными всем. Ирландия — это Ирландия, а Англия — это Англия. Они не одно и то же, и я не понимаю, почему вы думаете, что они одно и то же».

Ученый вздохнул. «Ладно, Пэдди, спасибо, что уделил нам время. Мы ценим твою помощь в нашем исследовании».

Пэдди кивнул и пошел прочь, оставив ученых стоять на улице и обсуждать то, что он сказал. Они были разочарованы тем, что он не дал им ответов, которые они искали, но они также были благодарны за его время и за то, что он был честен в своих мыслях. Они знали, что Пэдди был важным голосом в сообществе, и они надеялись, что его слова помогут им лучше понять отношения между Ирландией и Англией.

Ученый вздохнул. «Ладно, Пэдди, спасибо, что уделил нам время. Мы ценим твою помощь в нашем исследовании».

Пэдди кивнул и пошел прочь, оставив ученых стоять на улице и обсуждать то, что он сказал. Они были разочарованы тем, что он не дал им ответов, которые они искали, но они также были благодарны за его время и за то, что он был честен в своих мыслях. Они знали, что Пэдди был важным голосом в сообществе, и они надеялись, что его слова помогут им лучше понять отношения между Ирландией и Англией.

τειακού τομέα. Ωστόσο, ο τουρισμός δεν αποτελεί μόνο πηγή εσόδων για τη χώρα, αλλά και σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της εικόνας της στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη του τουρισμού θα πρέπει να συνδυάζεται με την προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, καθώς και με τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας.

Η λογοτεχνική παράδοση της χώρας είναι πλούσια και ποικίλη, με σημαντικούς εκπροσώπους σε διάφορα είδη, όπως η ποίηση, το μυθιστόρημα και το δοκίμιο. Ανάμεσα στους σημαντικότερους εκπροσώπους της λογοτεχνίας της χώρας συγκαταλέγονται ο Δημήτρης Σολωμός, ο Κωστής Παλαμάς, ο Γιάννης Ρίτσος, η Μαρία Πολυδούρη, ο Οδυσσέας Ελύτης, ο Νίκος Καζαντζάκης, η Ελένη Βακαλό, ο Γιώργος Σεφέρης, η Κική Δημουλά, ο Τάσος Λειβαδίτης, ο Μανόλης Αναγνωστάκης, η Μαρία Λαϊνά, ο Νίκος Γκάτσος, η Κατερίνα Γώγου, ο Μιχάλης Γκανάς, η Ρέα Γαλανάκη, ο Νίκος Δαλιανίδης, η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, η Ζωή Καρέλλη, ο Γιάννης Μακριδάκης, η Μαρία Ιορδανίδου, ο Γιάννης Κοντός, η Ελένη Μαρούτσου, ο Γιάννης Μπέλλος

«θα πρέπει με θάρρος να βασιστούμε στο νόμο της αξίας και στο μηχανισμό σχέσεων εμπορεύματος-χρήματος». Μιαν άλλη βάση. Το τι ακριβώς εννοούσαν φάνηκε και για τους πιο δύσπιστους με το πρόγραμμα Σατάλιν, τον Μάη του 1990. (Μετάβαση στην οικονομία της αγοράς σε 500 ημέρες: ιδιωτικοποίηση, απελευθέρωση τιμών, περικοπή κρατικών δαπανών στο ελάχιστο κ.τ.λ.).

β) Η αναφορά στη Ν.Ε.Π. ως «λενινιστική» νομιμοποίηση.

Η άρνηση του αμέσως προηγούμενου παρελθόντος (της μπρεζνιεφικής περιόδου και πρακτικής) γίνεται όπως πάντοτε με την καθιερωμένη «λενινιστική» νομιμοποίηση. Ο Λένιν στον οποίο αναφέρεται ο Γκορμπατσώφ είναι κυρίως ο «Λένιν» των δημοκρατικών παραδόσεων και της Νέας Οικονομικής Πολιτικής, ένας «Λένιν» προστάτης και σύμμαχος της οικονομικής ανασυγκρότησης και της δημοκρατικής διαφάνειας.

Όντως, κάτω από τις δύσκολες συνθήκες της περικύκλωσης και του εμφυλίου, το Μπολσεβίκικο Κόμμα αναγκάστηκε να εφαρμόσει αυτή την Νέα Οικονομική Πολιτική. Να στρέψει δηλαδή την κρατική βιομηχανία προς τις ανάγκες της μικροεμπορευματικής παραγωγής (των αγροτών). Για τη συνοχή της οικονομική ζωής να χρησιμοποιήσει την αγορά. Το όποιο σχέδιο έπρεπε άρα να συμμορφώνεται σ' αυτή την αγοραία πραγματικότητα. Οπότε βέβαια, η εμβέλεια και η δυνατότητα του περιορίζονται δραστικά. Ο Πρεομπραζένσκι[1922, σ.11, 12] ορίζει τη ΝΕΠ, ως μικτή οικονομία με επικυριαρχία της μικρο-αγροτικής παραγωγής. Εκτός από τις καθαρά κρατικές, υπήρχαν κρατικο-καπιταλιστικές, ιδιωτικές και μετοχικές επιχειρήσεις καθώς και διάφορες κοοπερατίβες (συνεταιρισμοί). Ο Λένιν με τη σειρά του είχε ορίσει την ΝΕΠ, ως πολιτική που αποδέχεται τον οικονομικό ανταγωνισμό στην αγορά, ανάμεσα στο σοσιαλισμό που οικοδομείται και το καπιταλισμό που τείνει να ξαναγεννηθεί.

Γίνεται και μια δεύτερη «εύφημος μνεία». Εξαίρεται η μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Χρουτσώφ και οι συνακόλουθες επιτυχίες [βλ. Κουνίτσιν, 1988, σ. 373-382], μια προσπάθεια ομοίως βασισμένη σε «λενινιστικές» παραχωρήσεις.

Φυσικά, πρόκειται για τον συνήθη εκλεκτικισμό της γραφειοκρατίας που αχρηστεύει με τσιπάτα την επαναστατική σκέψη του Λένιν. Αναδρομικά μάλιστα φαίνονται αστείες οι προσπάθειες στη Ρωσία, αλλά και στην Ελλάδα, να δικαιολογηθούν τα έργα και οι ημέρες του Γκορμπατσώφ με σχετικά παραθέματα του ηγέτη της Οκτωβριανής επανάστασης.

Θ' αναφερθούμε λοιπόν σε ορισμένες βασικές πολιτικές και οικονομικές ιδέες, χωρίς τους μανδύες της γραφειοκρατικής νομιμοποίησης (την αναφορά στη θεωρία, τη «συνέχεια» με το Λένιν, τη ρήξη με το μπρεζνιεφισμό). Η πορεία που πήραν τα πράγματα,η «ιστορική αχρήστευση» των γκορμπατσωφικών ιδεών είναι αρκετή για να αναπληρώσει αυτό το κενό.

Ι. Πολιτικές ιδέες (γλάσνοστ)

α) Το πολιτικό μονοπάλιο του κόμματος.

Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Σοβιετικής Ένωσης, ηγετική και καθοδηγητική δύναμη της Σοβιετικής Κοινωνίας, ο πυρήνας του πολιτικού της συστήματος, όλων των κρατικών και δημόσιων οργανώσεων είναι το ΚΚΣΕ (Άρθρο 6). Το κόμμα ασκεί την κρατική εξουσία και την πολιτιστική ηγεμονία. Οπότε, μέχρι το προξενιό-πημα του Αυγούστου, είναι ο φορέας του επίσημου λόγου, το κέντρο της ηγεμονίας. Έχει στα χέρια του την εκπαίδευση και όλους τους θεσμούς της μαζικής διάδοσης ιδεών.

Η μεταρρυθμιστική πτέρυγα μεσ' από τον αυτόν τον ίδιο τον παλιό μηχανισμό επεχείρησε να επιβάλλει τις μεταρρυθμίσεις: την αναδόμηση, τη διαφάνεια, τη νέα σκέψη.

Όπως όμως είχε προειδοποιήσει ο Μακιαβέλι, ακόμα και ένας νέος ηγεμόνας μέσα σε μιά παλαιά ηγεμονία είναι ανίσχυρος. Η παλαιά κατάσταση τον κρατά φυλακισμένο στην παλαιότητα της. Οι εναλλακτικές λύσεις ήτανε δύο: είτε η αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία, είτε η συμβουλιακή δημοκρατία της εργατικής τάξης. Η δεύτερη ούτε χαρίζεται, ούτε μεταβιβάζεται εκ των άνω. Έμενε η πρώτη,η οποία και τελικώς επεκράτησε.

Αλλά για την αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία που επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση των αστικών συμφερόντων, η γραφειοκρατία δεν ήταν ακόμα έτοιμη. Χρειαζόταν να προετοιμάσει τη νέα της θέση στην οικονομία για να έχει μιά καλή εκκίνηση στη συνέχεια. Έτσι στην αρχή τουλάχιστον της περεστροϊκα ουδείς τολμά να θίξει το πολιτικό μονοπάλιο του κόμματος.

Αλλά ο πολιτικός πλουραλισμός δεν αποτελεί πλέον το ανάθεμα, τό *«ιδεολογικό όργανο πάλης κατά της κοινωνικής προόδου»*-όπως λέγανε πιο παλιά. Κάτι άλλο είχε αρχίσει να αναδύεται στον ορίζοντα και οι απολογητές που σ' αυτά είναι ευαίσθητοι το είχαν «ανθυστεί». Από την οξεία αντίθεση λοιπόν περνάμε σε επιχειρήματα για την μη-αναγκαιότητα του πλουραλισμού. Το πολιτικό σύστημα των «Σοβιέτ» (των γραφειοκρατικών συμβουλίων) - λέγει ο Σαχναζάρωφ- έχει τη δυνατότητα να μεταβιβάζει προς τα άνω την πολλαπλότητα των διαφορετικών κοινωνικών συμφερόντων τα οποία το Κόμμα, ως ηγετική δύναμη, οφείλει με τη σειρά του να εναρμονίσει σφυρηλατώντας την ενότητα σε «ανώτερο επίπεδο».

Λεύτερον, εφόσον πρόκειται για διαφορές και όχι για αντιθέσεις, το μονοκομματικό σύστημα παρουσιάζεται πιο ωφέλιμο και πιό αποτελεσματικό: *«Δεν διαφεύγει ο σοσιαλισμός την ύπαρξη πολλαπλών συμφερόντων. Εν τούτοις, εξακολουθώ να πιστεύω ότι δεν υπάρχει καμμιά ανάγκη και ότι δεν είναι σωστό να εφαρμόζουμε αυτήν την έννοια που προέρχεται από το καθεστώς της αστικής δημοκρατίας. Ο πλουραλισμός προϋποθέτει όχι μόνον πολλαπλά συμφέροντα αλλά και την πάλη ανάμεσά τους... Ενώ το πλεονέκτημα του σοσιαλισμού είναι ακριβώς ότι δίνει την ευκαιρία να λυθεί το ζήτημα της διανομής του κοινωνικού πλούτου όχι*

κατά την πορεία οξείας ταξικής πάλης, ούτε σαν αποτέλεσμά της, αλλά συντονίζοντας τα συμφέροντα στο πλαίσιο μιας μόνης πολιτικής που αντανακλά τις κοινές - θεμελιώδεις ανάγκες όλων των τάξεων και των στρωμάτων στη σοσιαλιστική κοινωνία [Σαχναζάροφ, 1987, σ. 45].

Σε μια τελείως αντίθετη γραμμή, που δεν αφορά την αφομοιωτική δυνατότητα της πολλαπλότητας αλλά τους εξ' αυτής κινδύνους κινείται ο Κοσολάποφ [1986, σ. 168]: *"Το Κόμμα έχει το πολιτικό μονοπάλιο για να εμποδίζει στενά συμφέροντα κοινωνικών ομάδων να παίρνουν το πάνω χέρι επί των συλλογικών συμφερόντων ολόκληρου του λαού»*.

Κατά την πρώτη άποψη -του Σαχναζάροφ- το Κόμμα αφομοιώνει τις επιμέρους τάσεις σε μιά «γενική θέληση». Το κόμμα, σύμφωνα με τη δεύτερη, είναι η γενική θέληση που σαν τέτοια δεν ανέχεται μερικότητες και υποκειμενισμούς. Διότι η μερικότης των συμφερόντων, ο υποκειμενισμός και η προσωπολατρεία έχουν ως τελικό αποτέλεσμα «*την άρση της πολυμορφίας την αποπροσωποίηση του λαού*» [Κοσολάποφ].

Είτε έτσι, είτε αλλιώς η γραφειοκρατία όσο ήταν στα πράγματα ήθελε ολοκληρωμένη την ηγεμονία της. Και το 'Ολον και το 'Ενα. Εν-Ολον.

β) Αδιαφανές κράτος, διαφανή άτομα

Εφόσον λοιπόν στο εσωτερικό είναι παραδεκτές μόνον οι διαφορές - στην - ενότητά τους, η δημοκρατική μεταρρύθμιση οριοθετείται διπλά και περιορίζεται στις «δοκιμασμένες» μεθόδους. Έναντι της αστικής δημοκρατίας και έναντι των νοσταλγών του μπρεζνιεφικού ανταρχισμού προκρίνεται η παλαιά μέθοδος της κριτικής και της αυτοκριτικής, που εμπλουτίζεται τώρα με μιά νέα έννοια: τη διαφάνεια, γκλάσνοστ.

Παλαιότερα ο Στάλιν, ο Χρουτσώφ και ο Μπρέζνιεφ χρησιμοποίησαν την πολιτική των αποκαλύψεων για να «διαφανίσουν» τους πολιτικούς αντιπάλους. Και βέβαια οι μεταρρυθμιστές δε δίστασαν να στρέψουν την πολιτική της διαφάνειας απέναντι στους λεγόμενους συντηρητικούς.

Είναι όμως αλήθεια ότι η διαφθορά των κρατικών λειτουργιών είχε φθάσει πλέον στο απροχώρητο και ο μόνος τρόπος για να λυθούν μερικές γλώσσες ήταν να δημιουργηθεί μια δημοκρατική ατμόσφαιρα. Με αυτές τις διαδικασίες καθαρέθηκαν αρκετοί [βλ. Ρούσση, σ. 152-155]. Μα η ωσθένεια ήταν ανίατη και μια τέτοια «ασπιρίνη» δεν της έκανε τίποτα.

Εξάλλου η κριτική στο κόμμα-κράτος ήταν ανέκαθεν προνόμιο των ανωτέρων και είναι κάπως αστείο όταν διατάσσονται οι υφιστάμενοι να ασκήσουν αυτό το δικαίωμα. Αλλά τέλος πάντων αφού το είπε το Κόμμα, κάτι έπρεπε να γίνει:

Αφήστε με να σας διηγηθώ ένα επεισόδιο που συνδέεται με την νέα μου στάση απέναντι στην κριτική... Ενας πολύ γεήγορα «ανασυγκροτημένος» ηγέτης επεσκέφθηκε τους αντιπροσώπους του τοπικού κομματικού παραρτήματος, των συνδικάτων και της νεολαίας πριν μια μεγάλη συνεδρίαση και διέταξε: «Καθένας, επαναλαμβάνω, καθένας από τους λόγους της συνεδρίασης πρέπει να περιέχει κριτική

προς εμένα». Αλλά φαίνεται πως αυτό δέν ήταν αρκετό και έπρεπε να πάρει τελείως το ζήτημα στα χέρια του. Πήγε λοιπόν βρήκε τους ομιλητές και τους είπε ακριβώς ποιός θα τόν υποβάλλει σε κριτική και για τι πράγμα... Μπορώ να φανταστώ πως θα μπορούσε να εξελιχθεί το επεισόδιο μ' ένα τέτοιο αφεντικό που δίνει μαθήματα για το πώς θα του ασκήσουν κριτική, κάτω από τον έλεγχό του. Έπειτα απ' αυτό θα καθόταν ν'ανταλλάξει εμπειρίες για το «νέο τρόπο» που σκέπτεται» [Γκελμαν, 1986, σ. 72, 73].

Φαίνεται λοιπόν ότι η κοινωνική κριτική είναι αδύναμη, όταν κανείται εκτός των κοινωνικών αντιθέσεων. Η διαφήνεια καταντά διαδικασία σκανδαλολογίας και εκφοβισμού που κάποτε εξαντλείται. Εντοπίστηκαν βέβαια περιπτώσεις διαφθοράς και οι υπεύθυνοι καθαιρέθηκαν και στολίστηκαν με διάφορα κοσμητικά (διεφθαρμένοι, κερδοσκόποι, ψυχές πουλημένες κ.τλ.). Αλλά η κατάσταση δεν άλλαξε. Δεν άλλαξε η ζωή.

Άνοιξε όμως για τους εργαζόμενους ένα πεδίο ελευθερίας από το οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις επωφελήθηκαν. Χρησιμοποίησαν τον εκδημοκρατισμό για ν' απομακρύνουν την εργατική αλληλεγγύη, τη συνδικαλιστική και εργατική τους ενότητα. Έως εκεί. Γιατί τό μούδιασμα είχε κρατήσει πολύ και η γραφειοκρατική δυσφήμηση των μαρξιστικών και επαναστατικών ιδεών ήταν φοβερή. Έτσι οι ελπίδες όλων εκείνων που πίστεψαν σε μια γκλάσνοστ «από τα κάτω» διαψεύστηκαν.

Εάν λοιπόν η υπόθεση της δημοκρατίας δεν είναι μια οργανωμένη υπόθεση, κοινωνική και ταξική, εντελίζεται σε δικαίωμα ατομικής διαμαρτυρίας, σε ψευδαίσθηση συμμετοχής. Έγινε αυτό ακριβώς πού ήθελαν οι μεταρρυθμιστές. Απλή υπόθεση του ατόμου-πολίτη: *Μιά ολόκληρη γενιά λέγει ο Σαχναζάροφ δεν γνωρίζει πως να χρησιμοποιήσει τα δικαιώματά της. Αυτοί μπορεί νάνε μορφωμένοι άνθρωποι, να διαβάζουν Σαίξπηρ και ν' αγαπούν τον Μπάχ αλλά πολίτες δεν είναι,γιατί δεν μπορούν να υπερασπίσουν τα δικαιώματά τους και δεν καταλαβαίνουν πολύ καλά ποιά είναι αυτά τα δικαιώματα.* [Σαχναζάροφ, 1987, σ. 43]. Αλλά ο καθείς γνωρίζει πόσο δύσκολο είναι να υπερασπίσει το μοναχικό άτομο τα δικαιώματα του απέναντι στο γραφειοκρατικό τέρας.

Έπειτα οι άνθρωποι ήταν κουμπωμένοι απέναντι σ' αυτή τη δημοκρατική ρητορεία. Αυτός ο σκεπτικισμός εξηγείται εύκολα. Κι αν αυτή η ιστορία περί δημοκρατίας είναι ένα προσωρινό διάλειμμα; Ή ακόμα χειρότερα, αν είναι μια μηχανή για να εκτεθούν όσοι είναι ανικανοποίητοι από το καθεστώς; Ως φάρμακο έναντι παρόμοιων επιφυλάξεων προτείνεται η συλλογική συζήτηση. Αλλά ποιός τολμά μόνος, ως άτομο να υψώσει τους τόνους απέναντι σε μια Διοίκηση, η οποία θα παραμείνει και μπορεί από την επαύριο της κριτικής κι έπειτα να σου κάνει δύσκολη τη ζωή;

Η τελευταία ιδέα του Σαχναζάροφ αφορά τις εκλογές. Προτείνει μια μεγαλύτερη κλίμακα επιλογής για τον ατομικό ψηφοφόρο, υποψήφιους που υποδεικνύονται από κοινωνικούς φορείς (τα τοπικά εργοστάσια) κ.τ.λ. Επίσης μια προσπάθεια αναζωπύρωσης του προεκλογικού ενδιαφέροντος με την επαναφορά του πο-

λετικού ανταγωνισμού μεταξύ των υποψηφίων.

Ολ' αυτά απεδείχθησαν μάταια. Επειδή δεν υπήρχε αξιόπιστη εναλλακτική κρύσταση και ο ιδεολογικός κρίκος με το επαναστατικό παρελθόν είχε σπάσει, η παλαιά γραφειοκρατική διοίκηση και ο εκδημοκρατισμός του Γκορμπατσόφ κρίθηκαν στο έδαφος της οικονομίας. Εκεί θα κριθεί και η τύχη της «δημοκρατίας» του Γέλτσιν.

2.Ιδέες της αγοράς

α) Αυτονόμηση και ανταγωνισμός

Οι οικονομολόγοι του καθεστώτος ανεγνώριζαν ότι παρά το σοσιαλισμό, εξακολουθεί να υπάρχει μια *«σχετική οικονομική απομόνωση των μονάδων παραγωγής»*. Αυτό που με την ανασυγκρότηση αποτελεί πλέον στόχο και συνειδητά επιδιώκεται είναι η ολοένα μεγαλύτερη αυτονόμηση των επιχειρήσεων, πράγμα που έφθασε μέχρι την κατάτμηση των μεγάλων συγκροτημάτων ακριβώς γιά να δημιουργηθούν «αυθύπαρκτες», «απομονωμένες» μεταξύ τους μονάδες.

Μεταξύ των αυτονομημένων αυτών επιχειρήσεων αναθερμαίνεται, προωθείται και θεσμοποιείται ο ανταγωνισμός, αρκετά ιδιότυπος κατ' αρχήν, για να γίνει στη συνέχεια κανονικός ανταγωνισμός με σκοπό το κέρδος.

Το πράγμα βέβαια δεν είναι καινούργιο, είχε αρχίσει από πολύ με τα λεγόμενα συνεταιριστικά αγροκτήματα (κολχόζ). Πριν όμως από την περεστροϊκα κυριαρχούσε η αντίληψη ότι τα κολχόζ ήταν «κατώτερη μορφή» ιδιοκτησίας σε σχέση με την «ανώτερη μορφή», την κρατική ιδιοκτησία. Διότι το κολχόζ δε χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό όπως τα κρατικά αγροκτήματα (σοβχόζ) αλλά μέσω του πιστωτικού συστήματος. Η αμοιβή των εργαζομένων επίσης δεν καθορίζεται κεντρικά αλλά εξαρτάται από το μέγεθος της παραγωγής και το συνολικό κέρδος. *«Κατά συνέπεια, βασίζονται κυρίως στις εμπορευματικές-χρηματικές σχέσεις. Πουλάνε το μεγαλύτερο μέρος του προϊόντος βάσει διαπραγματεύσεων και συμφωνιών και αντιδρούν στην απορρύθμιση της ισοδυναμίας των ανταλλαγών* (π.χ. στους διοικητικούς καθορισμούς των ανταλλαγών- Σημ. δική μου Γ.Οικ.) *διότι είναι υποχρεωμένα να αγοράζουν ό,τι τους είναι απαραίτητο για να εξασφαλίσουν και να επιταχύνουν την διευρυμένη αναπαραγωγή, χωρίς να μπορούν τις περισσότερες φορές να υπολογίζουν ότι μπορούν να τ' αποκτήσουν δωρεάν»*.

Αυτά έγραφε στά 1976, ο πρόεδρος ενός Κολχόζ, ο Λισίτσκιν, [1990, σ. 278-291] ένθερμος από τότε υποστηρικτής της οικονομικής αυτονομίας των επιχειρήσεων. Συμπληρώνοντας μάλιστα, ότι αν αυτές οι αρχές των συνεταιριστικών αγροκτημάτων μπορούσαν να επεκταθούν και στις κρατικές επιχειρήσεις, δεν θα υπήρχαν πια δύο συστήματα ανταλλαγών αλλά μόνον ένα, ομογενοποιημένο και πιο λειτουργικό, βασισμένο στις εμπορευματικές - χρηματικές σχέσεις, ή για να λέμε τα πράγματα καθαρά,στο ελεύθερο (χονδρικό) εμπόριο και την χρηματοδότηση με δάνεια.

Στον καιρό της περεστροϊκα αυτές οι ιδέες εγκρίνονται, ανατυπώνονται και επαυξάνονται. Εκτός από τις αγροτικές υπήρχαν και άλλων ειδών κοοπερατίβες (βιοτεχνικές, εμπορικές, κοοπερατίβες καταναλωτών κ.ά). Εις το εξής προσθείται η δυνατότητα συγκρότησης οικοδομικών, συγκοινωνιακών, ακόμα και βιομηχανικών «συνεταιρισμών». (Με εισαγωγικά, διότι εδώ πλέον παρεμβαίνουν οι μεταμορφωμένοι σε κεφαλαιούχους γραφειοκράτες).

Η ανεξαρτητοποίηση αυτών των μονάδων συνεπάγεται φυσικά τον μεταξύ τους ανταγωνισμό. Αλλά όχι μόνον μεταξύ τους. Οι συνεταιρισμοί αυτοί καλούνται να παίξουν και έναν ουξημένο ανταγωνιστικό ρόλο έναντι των κρατικών μονάδων. Λι' αυτού, καθώς λέγει το επίσημο ιδεολόγημα, θα υποχρεώσουν τις κρατικοδίαιτες επιχειρήσεις ν' ανασυγκροτηθούν ταχύτερα.

Καταλαβαίνουμε ότι αυτό που βρίσκεται στη βάση της γραφειοκρατικής σχεδιοποίησης, η κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής τίθεται υπό αμφισβήτηση, κατ' αρχήν κεκαλυμμένη και έπειτα ολοένα πιο ανοιχτά καθώς βαδίζουμε προς τη λεγόμενη «περεστροϊκα».

Η κρατική ιδιοκτησία η οποία είχε μυθοποιηθεί ως «κοινωνική ιδιοκτησία», είτε ως «ιδιοκτησία όλου του λαού» τώρα απομυθοποιείται. Μπορεί, λέγουν ακόμα και η κρατική ιδιοκτησία να γίνει φραγμός στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Κατ' επέκταση το Κρατικό Σχέδιο πρέπει να περιορισθεί χάριν των εμπορευματικών σχέσεων και της αγοραίας ρυθμίσεως:

Προφανώς - υποστηρίζει ο Λ. Αμπάλκιν [1986, σ. 49] - *δεν είναι πια αρκετό να μένουμε σε γενικές παρόπι σωστές διαπιστώσεις ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία παρεμποδίζει την ανάπτυξη των σημερινών παραγωγικών δυνάμεων, ενώ η κοινωνική ιδιοκτησία τους δίνει ένα απεριόριστο ορίζοντα. Η ζωή έδειξε ότι η κοινωνική ιδιοκτησία δεν αποτελεί από μόνη της εγγύηση επιτυχίας και ότι εμπόδια στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, στην επιστημονική και τεχνική πρόοδο μπορούν να υπάρξουν και κάτω από μια τέτοια (κοινωνική ιδιοκτησία).*

Και για να διορθωθεί η κατάσταση προτείνεται κατ' αρχήν η οικονομική αυτονόμηση και ένας ιδιότυπος ανταγωνισμός των επιχειρήσεων.

«Σ' ένα ιδεατό επίπεδο, η κοινωνία θα πρέπει να εφοδιάζει τις εργατικές κοινότητες με τ' απαραίτητα, ενώ τ' αποτελέσματα εξαρτώνται από την εργασία αυτής της κοινότητας. «Αλλά» λέγει ο Αμπάλκιν και αυτό το «αλλά» έχει όλη του τη σημασία - «όσο καλύτερη επίδοση έχει τόσο περισσότερα θα παίρνει». [Αμπάλκιν 1986, σ. 53].

Η επίδοση με τη σειρά της έχει να κάνει με την ανταπόκριση στη ζήτηση. Οπότε, το μέγεθος της παραγωγής εξαρτάται αποκλειστικά από τις (εξασφαλισμένες) παραγγελίες. Σκοπός; Τι άλλο, το κέρδος. *«Να μια αρχή που πρέπει να τηρηθεί αυστηρά: εάν παίρνεις ένα ορισμένο ποσό χρημάτων θα πρέπει σε ορισμένο χρόνο να το επιστρέψεις με κέρδος»* [ίδιο, σ. 53].

Το σχετικό υπόδειγμα παρέχεται από την νομοθεσία των ΗΠΑ. Ο δημοσιογράφος κάνει την εξής αθώα ερώτηση στον Αμπάλκιν:

Δημοσιογράφος Ντενίσωφ: *'Εχω διαβάσει ότι στις ΗΠΑ δεν δίνεται άδεια σε*

καμμιά νέα εταιρεία ή δεν της επιτρέπεται ν' αρχίσει την παραγωγή, αν δε δοθεί επίσης άδεια στον ανταγωνιστή της. Αυτό αποτελεί εγγύηση για την ποιότητα των προϊόντων και αποδεκτές τιμές. Δε θα μπορούσαμε και μεις να πάρουμε μια σελίδα απ' αυτό το βιβλίο;

Αμπάλκιν: *Αυτό είναι μόνον ένα μέρος απ' αυτό που είναι γνωστό ως αντιμονοπωλιακό πρόγραμμα. Πολλά από τα κομματικά μας ντοκουμέντα έχουν ήδη επισημάνει την ανάγκη να καταπολεμηθεί το μονοπώλιο στη Σοβιετική οικονομία. Ορισμένες επιχειρήσεις μπορούν να διαιρεθούν σε μικρότερες, ενώ η διεθνής αγορά μπορεί να βοηθήσει για ν' αντισταθμιστεί ο μονοπωλιακός χαρακτήρας ορισμένων άλλων*[1989, σ. 66, 67].

Με την εισαγωγή της αυτονόμησης και του αγοραίου ανταγωνισμού η κρατική ιδιοκτησία αποδιαρθρώνεται. Εφόσον όμως την είχαν τόσο πολύ εξυμνήσει, βάφτισαν τη διαλυτική τους δραστηριότητα «πάλη κατά των μονοπωλίων». Εξάλλου όλη η συζήτηση που άρχισε να γίνεται για τη βελτίωση της ποιότητας δεν είναι πια μόνον μια αφορμή για να υψωθούν οι τιμές. Η «ποιότητα» αποτελεί ζωτικό στοιχείο για τον διεθνή ανταγωνισμό. Η γραφειοκρατία βέβαια απέφευγε πάντοτε να κάνει συνδέσεις ανάμεσα στη διεθνή αγορά και την εσωτερική οικονομική πολιτική. (Όπως η αγορά καθορίζει με τους δικούς της όρους το δεσποτισμό μέσα στο εργοστάσιο, έτσι και η διεθνής αγορά μπορεί να επιβληθεί πάνω σ' ένα κράτος και να καθορίσει την οικονομική του πολιτική. Κι αυτό η γραφειοκρατία δεν μπορούσε να το δεχθεί αφενός διότι αντίκειται στη θεωρία της «σοσιαλιστικής» αυτάρκειας και αφετέρου διότι εμφανίζεται ως συλλογικός εκπρόσωπος του ρωσικού κεφαλαίου). Ήδη όμως ο ανταγωνισμός των εξοπλισμών είχε γονατίσει τη Ρωσία που από τον «πόλεμο των άστρων» του Ρήγκαν κι έπειτα δεν μπορούσε πια να ακολουθήσει τον αντίπαλο. Εξάλλου η χώρα ήταν υποχρεωμένη νά κάνει μαζικές εισαγωγές ειδών διατροφής (σίτου, κρέατος κτλ). Οπότε το «ταμπού» αίρεται. Η νέα ιδέα είναι αυτή που παραθέσαμε πιο πάνω: *«να χρησιμοποιηθεί ο διεθνής ανταγωνισμός»* για την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου στη Ρωσία, για να επιβιώσουν δηλαδή μόνον όσες επιχειρήσεις παράγουν *«ποιότητες διεθνών προδιαγραφών»*.

Μόνον σε αυτό το πλαίσιο της αυτονόμησης και της έκθεσης των παραγωγικών μονάδων στον εσωτερικό και τον διεθνή ανταγωνισμό μπορούμε να αντιληφθούμε το νόημα της συζήτησης περί «εμπορευματικών-χρηματικών σχέσεων». Αρκετοί σχολιαστές έχουν επισημάνει ότι οι σχέσεις αυτές δεν είναι παντού και πάντοτε ίδιες. Είναι ιδιαίτερες στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες, ιδιαίτερες στον καπιταλισμό και ιδιαίτερες στα καθεστώτα γραφειοκρατικού σχεδίου. Αναλόγως του κοινωνικού σχηματισμού και των διαφορετικών τρόπων παραγωγής που μπορούν να συνυπάρχουν σ' ένα δεδομένο σχηματισμό, οι εμπορευματικές ανταλλαγές έχουν διαφορετική μορφή και φύση [βλ. Κουλίκωφ 1988, Ρούσης 1988].

Όταν όμως μιλάνε για την περεστροϊκα, οι ίδιοι σχολιαστές αποφεύγουν να αναφερθούν στις συγκεκριμένες συνθήκες της λειτουργίας των εμπορευματικών σχέσεων: στην αυτονόμηση, την «αποκέντρωση», την κατάτμηση, τον ανταγωνισμό. Διότι τότε θα είχαν όλα τα στοιχεία, ιδιότυπα βέβαια και παραλλαγμένα ενός

λειτουργούντας καπιταλισμού.

Ως αντικειμενικές εγγυήσεις για να μην οδηγήσουν οι εμπορευματικές-χρηματικές σχέσεις στην παλινόρθωση του καπιταλισμού, ως αντικειμενικές εγγυήσεις παλαιότερα λογίζονταν: α) *Μία* κρατική ιδιοκτησία, β) *Μία* κρατική εργοδοσία, γ) *Μία* συγκεντρωτική σχεδιοποίηση, δ) Η *άμεση* σχέση του εργαζόμενου με τα μέσα παραγωγής[βλ. Κουλίκωφ 1988,σ. 91]. Η τελευταία ήταν ανύπαρκτη γι αυτό και με τα υλικά κίνητρα προσπαθούσαν να την αναπληρώσουν. Και τα τρία πρώτα στο καιρό της περεστροϊκα θεωρούνται πλέον οικονομικοί φραγμοί και τίθενται υπό αμφισβήτηση. Άρα η πορεία προς την παλινόρθωση του ιδιωτικού κεφαλαίου ήταν καλά «προετοιμασμένη».

β) Η ταξική ανασυγκρότηση

Σ' αυτήν την οικονομική πορεία επιχειρείται-περισσότερο κατά την γνώμη μου συνειδητά και λιγώτερο αυθόρμητα-η ταξική ανασυγκρότηση της γραφειοκρατίας.

Οι διευθυντές των τεμαχισμένων και αυτονομημένων μονάδων εξελίσσονται σε επιχειρηματίες. Η επιχειρηματική ευθύνη επιβάλλει επιχειρηματικό πνεύμα και τα δύο μαζί καταλήγουν στη χρησικτησία. Από τη χρησικτησία κερδοφόρων επιχειρήσεων είναι δυνατή η συγκρότηση ιδιωτικού κεφαλαίου και δι' αυτής η εξαγορά της επιχείρησης (παρότι όπως δείχνει και η ιστορία της εκποίησεως του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα, δεν χρειάζεται να πληρώσεις παρά ψιχία για ν' αποκτήσεις μια επιχείρηση. Αρκεί να είσαι «φερέγγυος», να έχεις την κατάλληλη πρόσβαση και εξασφαλισμένη την κρατική συνενοχή. «Φερέγγυοι», εδώ σ' εμάς, ήταν οι χρεωκοπημένοι επιχειρηματίες. «Φερέγγυοι» στη Ρωσία ήταν οι χρεωκοπημένοι γραφειοκράτες). Επίσης οι γραφειοκράτες μπορούν ν' αξιοποιήσουν πλέον αποθησαυρισμένα κεφάλαια μέσω των συνεταιρισμών, αναμένοντας την πλήρη άρση των φραγμών που έγινε επί Γέλτσιν. Όπως και νάχει, η περεστροϊκα με «σχεδιασμένο» τρόπο δημιούργησε την πιο πρόσφορη, την πιο ευνοϊκή κατάσταση για το πέρασμα στην ιδιωτική οικονομία.

Στους εργαζόμενους βέβαια παραχωρήθηκε «δημοκρατία». Αλλά πρακτικά, η δημοκρατική συμμετοχή στις αποφάσεις της επιχείρησης σημαίνει συνυπευθυνότητα των εργατών. Παλαιότερα η ζημία χρεωνόταν στον διευθυντή. Η νέα σκέψη όμως ήθελε και τους εργαζόμενους υπόλογους για τις ζημιές.

«Πληρωμή για την παραγωγή εγαθών για τα οποία δεν υπάρχει ζήτηση είναι αδικαιολόγητη» [Αμπάλκιν, 1989, σ. 65].

Κι έτσι η αρχή *«όποιος δεν εργάζεται, δεν τρώει»* αντικαθίσταται από μια άλλη *«όποιος εργαζόμενος δεν αξίζει το φαγητό ας μην τρώει»*.

Είναι χαρακτηριστική η ειρωνεία και η υποκρισία των «σοσιαλιστών της αγοράς» που αυτοαποκαλούνται *«σοσιαλιστές της σκέψης»*, επένοντα στους εργάτες. Η απαίτηση να ζεις από την εργασία σου, η καθολική απαίτηση των εργαζομένων αποκαλείται *«συναισθηματικός σοσιαλισμός»*[βλ. Α. Στρελιάνυ 1990, σ. 21].

Αλλά δεν φθάνει η σχετική ειρωνεία, ότι δηλαδή η παραγωγική μάζα της Ρω-

σίας βρίσκεται υπό την επήρεια του «συναισθηματικού σοσιαλισμού». Οι «ταβάρισι», οι υπερασπιστές της αγοράς μέμφονται την εργατική τάξη για την κακή της συνήθεια να ζητά τα δεδουλευμένα: *«Τι πειράζει αν τα καταστήματα είναι γεμάτα ενδύματα που δεν αγοράζονται, και τι πειράζει εάν ένα αυτοκίνητο παθαίνει βλάβη αμέσως μόλις βγεί από το εργοστάσιο; - η εργασία που έγινε για να γίνουν αυτά τα κουρέλια και τα παλιοσίδερα πρέπει να αμειφθεί από το κράτος, κανείς δεν πρέπει να χάσει το ψωμί του -παίρνουμε χρήματα από τη δουλειά μας είτε είναι χρήσιμη, είτε όχι»* [Στρελιάνι, σ. 10].

Μα οι εργαζόμενοι δεν φταίνε σε τίποτα για το κοινωνικά ανεξέλεγκτο γραφειοκρατικό σχέδιο, για την παραγωγή αζήτητων αγαθών. Μόνον σ' ένα αποκεντρωμένο -συμβουλιακό σύστημα, σ' ένα πράγματι σοβιετικό σύστημα, σ' ένα δικό τους κοινωνικό σύστημα θα μπορούσαν να έχουν την ευθύνη. Στο μεταξύ απ' όπου μας βάζουνε να δουλέψουμε από κει και θα περιμένουμε να πληρωθούμε.

3. Κοινωνικές λειτουργίες των «νέων» ιδεών.

Η ανασυγκρότηση τελικά στον επίσημο λόγο εκφράζεται σαν μια πορεία από τη συγκέντρωση στην «αποκέντρωση»: από το πολιτικό μονοπώλιο στον εκδημοκρατισμό και από το Σχέδιο προς αυτορυθμιζόμενες οικονομικές μονάδες. Προπαγανδίζεται δηλαδή η πολλαπλότητα ως νέα, ουσιαστική διάσταση του κοινωνικού όλου και γίνεται μια προσπάθεια να πειστούν τα άτομα-εργάτες και τα άτομα- πολίτες ότι μέσα σ' αυτή τη νέα πολλαπλότητα θα εκφραστούν και θα ζήσουν καλύτερα.

Η πορεία αυτή προς τη διάλυση των παλαιών θεσμών ενσωμάτωσης και την ατομικοποίηση χαρακτηρίζεται ως νέος ανθρωποκεντρισμός (μετά τον ανθρωποκεντρισμό της χρουτσωφικής περιόδου που βασίστηκε στην κριτική της προσωπολατρείας και το «σεβασμό» της «σοσιαλιστικής» νομιμότητας). Αυτή την κατεύθυνση εξυπηρετεί η διάκριση *βασικών* και *παράγωγων* ιδεωδών του «σοσιαλισμού» και η έμφαση στα λεγόμενα παράγωγα χαρακτηριστικά. Ως βασικά καταπίσσονται όσα έχουν προταθεί από τους κλασικούς: δημόσια ιδιοκτησία, εξάλειψη των ανταγωνιστικών τάξεων, απελευθερωμένη εργασία. Ως παράγωγα, που έρχονται όμως να επισκιάσουν τα παραπάνω και να καλύψουν τους νέους οικονομικούς στόχους της γραφειοκρατίας λογίζονται τα ανθρωποκεντρικά:

Οι ιδιαίτερες δημοκρατικές μορφές, το επίπεδο ζωής, οι τρόποι πραγμάτωσης του ανθρώπινου δυναμικού δεν είναι λιγότερο σημαντικά για το άτομο από τη δημόσια ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής [Μπατάλωφ, 1989, σ. 36].

Απέναντι σ' αυτό το όλο με τα πολλαπλά-«ανθρωποκεντρικά» στοιχεία υπάρχουν κυρίως τρεις ιδεολογικές στρατηγικές για να προσδιοριστεί η ποιότητα τους: α) Η διαβεβαίωση ότι η πολλαπλότητα δεν αναιρεί την ενότητα που βασίζεται στην τελεολογία του συστήματος, στο σκοπό του, β) Ο εκλεκτισισμός που προσπαθεί ν' αναθεωρήσει τη σημασία των οικονομικών στοιχείων χωρίς όμως να διαταράξει πολύ τους παλαιούς «δογματικούς» ορισμούς, γ) Η καλυμμένη και ανοικτή προσα-

γάνδα υπέρ της αγοράς και του δυτικού πολιτισμού, δηλαδή υπέρ του καπιταλισμού. Οι τρεις αντίστοιχες στοχεύσεις είναι ο εφησυχασμός, η ιδεολογική προετοιμασία της μετάβασης και τέλος η σύγκλιση με τον ιδιωτικό καπιταλισμό.

α) Η τελεολογική ενότητα του όλου είχε βέβαια από παλαιά προταθεί κυρίως όσον αφορά τις μορφές ιδιοκτησίας στο γεωργικό τομέα. Επαναδραστηριοποιείται όμως τώρα για να «χωρέσει» κι άλλα πράγματα:

Υπάρχουν στο σοσιαλισμό δύο μορφές κοινωνικής ιδιοκτησίας -λέγει ο Βορόμπιεφ [1990, σ. 104]- *και αυτές αποτελούν τις δύο αντιφατικές πλευρές μιας και μόνης ουσίας* (δηλ. του «σοσιαλισμού». Σημ. δική μου Γ. Οικ.). Η ενότητα της ουσίας των δύο μορφών κρατικής και συνεταιριστικής, βασίζεται στην ενότητα του τρόπου παραγωγής, τον χαρακτήρα ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής και τέλος στα υλικά της αποτελέσματα. Αυτά όσον αφορά την ενότητα. Όσον αφορά τη διαφορά, αυτή κυρίως εντοπίζεται στην ιδιοποίηση του αποτελέσματος της παραγωγής. Αυτό όμως, λέγει ο ίδιος συγγραφέας, δεν σημαίνει διόλου διαφορά ουσίας μεταξύ των δύο μερών: *Τα μέρη διαμορφώνουν το σκοπό, συνδεδεμένα σε μιά ουσία. Η ουσία του σκοπού καθορίζει την ουσία των μερών*. Το αυτό φυσικά λέγεται και για όλες τις εισαγόμενες στο σύστημα μεταρρυθμίσεις.

β) Πλην του ανωτέρω εφησυχασμού υπάρχει και η εκλεκτικιστική μέθοδος παραγωγής ιδεών που θέλει να πείσει τους ανθρώπους να ιδούν την πραγματικότητα και με άλλα μάτια, από την «καλή της πλευρά». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν όλα όσα γράφονται κατά των «υπερ-επενδύσεων», κατά της εκτατικής δηλαδή αναπτύξεως, ιδιαίτερα το σχετικό βιβλίο του Πέβζνερ [1990] όπου παρατίθεται και η σχετική βιβλιογραφία.

Ο Πέβζνερ πιένει όλες τις έννοιες της μαρξιστικής οικονομίας (υπεραξία, τιμή, κέρδος κ.τ.λ.) και προσπαθεί να αναδείξει την ωφέλιμη πλευρά τους. Εκτός από την εκμεταλλευτική τους ουσία υπάρχει και μια άλλη «καλή πλευρά»: εκείνη της οικονομικής αποτελεσματικότητας.

Το ζήτημά του βέβαια δεν είναι να πεί κάτι καινούργιο για τη γραφειοκρατική οικονομία η οποία πάντοτε, με σχέδιο είτε αγορά, στην «αποτελεσματικότητα» ήταν επικεντρωμένη· το ζήτημά του είναι να απαλλάξει τη γραφειοκρατική οικονομολογία από την μαρξιστική αναφορά που της ήταν πράγματι βάρος.

γ) Υπάρχει τέλος το αμάλγαμα των πανανθρώπινων αξιών που καλύπτει το στόχο της σύγκλισης με τον ιδιωτικό καπιταλισμό: *Μαζί με τις οικολογικές απαιτήσεις, το ανθρώπινο γένος αν θέλει να αναπτυχθεί παραπέρα χρειάζεται ένα νέο τεχνολογικό θεμέλιο, μια νέα ηθική, νέες διεθνείς πολιτικές σχέσεις. Αλλ' αυτό δεν είναι δυνατόν χωρίς γνήσια δημοκρατία, χωρίς ελευθερία σκέψης και χωρίς βαθειά ριζωμένες πολιτιστικές αξίες* [Μοϊσέγιεφ, 1989, σ. 46]. Όλες αυτές οι γενικολογίες περί τεχνολογίας, ηθικής, πολιτισμού και δημοκρατίας αποκρύπτουν την ποιοτική διαφορά που ανάλογα με την ταξική οπτική χωρίζει τις σημασίες αυτών των εννοιών στα «δύο». Ολ' αυτά για τις πανανθρώπινες αξίες του Γκορμπατσόφ, τό «κοινό ευρωπαϊκό σπίτι» κ.τ.λ. τα παραθέτει αναλυτικά και τα ανασκευάζει ο Ευτ. Μπιτσάκης στο βιβλίο του *Ενα φάντασμα πλανιέται* [1992, κεφ. 3.5], Οπότε δεν χρειάζεται

να επιμείνω άλλο.

Θα μπορούσε ν' αναρωτηθεί κανένας γιατί ασχολούμαστε μ' αυτές τις ιδέες που ενώ εμφανίστηκαν σαν καινούργιες ήταν στην πραγματικότητα «γέρικες». Μάλιστα όταν αυτές οι γέρικες ιδέες είναι και πολύ σεμνότυφες: ντρεπόντουσαν να πουν τα πράγματα με τ' όνομά τους. Οι χαλκοπρόσωποι μεταρρυθμιστές έλεγαν «μαρξιστικά» ότι ήθελαν τον καπιταλισμό. Εκεί άλλωστε που αυτή η μεταρρυθμιστική κατεύθυνση υπερίσχυσε, στη Ρωσία του Γέλτσιν, στην Κίνα του Τιέν-Αν-Μεν, το δημοκρατικό προσωπείο δεν χρειαζόταν πια κι έτσι αυτές οι ιδέες αποσυνδέθηκαν από τους ιδεολογικούς θεσμούς και μηχανισμούς. Την επικράτηση και εφαρμογή τους ανέλαβε κυρίως η εκτελεστική εξουσία και ο μηχανισμός της καταστολής.

Οι λόγοι είναι κυρίως δύο. Πρώτον,για να θυμηθούμε όσους από το ΚΚΕ και το Συνασπισμό διακινούσαν αυτές τις ιδέες. Ακόμα και μετά την κατάρρευση, ο Χ. Φλωράκης υπεστήριζε ότι στα χαρτιά, στα ντοκουμέντα δηλαδή του γκορμπατσωφικού ΚΚΣΕ, του φαινόντουσαν όλα πολύ ωραία. Αυτό που δείχνει η ιστορία είναι ότι οι γραφειοκρατικές ηγεσίες κινούνται πάντοτε από τα λάθη στις συγκαλύψεις κι από κει σε νέα λάθη, -από τον εμπειρισμό στον κυνισμό.

Δεύτερον, διότι αυτές οι ιστορικές σκιές αναδεικνύουν με σαφή τρόπο τον εργατικό έλεγχο της παραγωγής και τον εξισωτισμό ως θεμέλια της εργατικής δημοκρατίας. Την αναγκαιότητα και την επικαιρότητα των σοσιαλιστικών ιδεών, που τόσο δυσφημίστηκαν από συντηρητικούς είτε μεταρρυθμιστές γραφειοκράτες.

Παραπομπές

Abalkin (1986) «*The pivot of Economic Life*» in «USSR: a time of change», Progress,1987.

Abalkin (1987) «*Restructuring the Economic Mechanism*» in «The Economic Strategy of the C.P.S.U. (Social Sciences Today) ,1988.

Batalov E. (1989) «*The Socialist Perspective and the Utopian Consciousness*» in «The case for Perestroika», Progress.

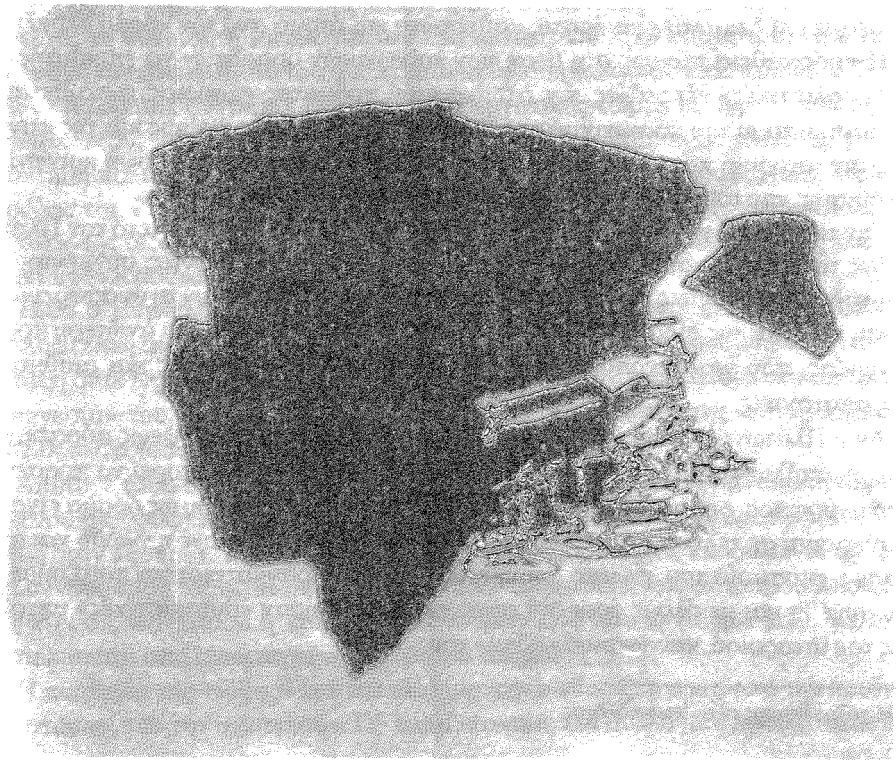
Μπορόβιεφ Ε. (1990) «*Οικονομοκτόνα πρακτορεία σοσιαλίζμα*», «Οσνόβα», Χαρκώφ.

Gelman A. (1986) «*First Things First*» in «USSR: a Time of Change» Progress, 1987.

Kosolapov R. (1986) *A Few Salient Points*, Progress, 1987.

Kulikov V.(1988) «*Commodity-Money Relations in the Acceleration» Process* in «The Economic Strategy of the CPSU»

(Social Sciences Today), 1988.
Kynitsyn (1988) *«The Life and Destiny of Nikita Khrushchev»* in «One Way Ticket to Democracy» Progress, 1989.
Lissitchkin G. (1990) *Les dogmes et la vie - L' origine de nos difficultés*, Progrés.
Μάρκαν B.N. (1989) *Γιζνένταγια ποζίταγια λήταγοατη*, Μιοὶ, Μόαγα.
Moiseyev N. (1988) *«My Views on the New Face of Socialism»* in «The Case for Perestroika», Progress, 1989.
Μπατσάκης Ευτ. (1992) *Ένα Φάνταομα πλανέται*, Στάχυ, Αθήνα.
Πέβζνερ U. (1990) *URRS, Perestroika et discussions en économic politique*, Progrés.
Preobraznensky E. (1992) *From N.E.P to Socialism*, Plough Press, London, 1962.
Ροδοης Γ. (1988) *Σοσιαλισμός και Περεστρόϊκα*, Σύγχρονη Εποχή.
Shakhnazarov G. (1987) *«Learning Democracy»* inUSSR: «a Time of Change» Progress, 1987.
Yakovlev (1987) Achievement of a Qualifatively New Condition of Soviet Society *Social Sciences*, 1988.

Ατύχημα 2. 1977